

در باره منشا لائیسیته

آلن گرش

نخست باید از چاپ دوباره یکی از مراجع نایاب در این زمینه، یعنی تاریخ اندیشه جدائی سیاست از دین در قرن نوزدهم فرانسه (۱) یاد کرد. این اثر که نخستین بار در سال ۱۹۲۹ بچاپ رسید صاحبان اندیشه های چهارگانه ای را که در آفرینش مفهوم عرفی حاکمیت سهیم بودند، بر می شمرد: نخست کاتولیک های وارث سنت کلیسائی در نظام پادشاهی فرانسه*، دوم پروتستان های لیبرال، سوم گرایش های گوناگون در جمع خدا شناسان دین گریز، و سرانجام آزاد اندیشان و آته ها. چنانکه ژان میشل دوکنت رئیس انجمن آموزش در پیشگفتاری بر این کتاب یادآور میشود، حتی اگر این دسته بندی را ساده انگارانه بیابیم، بازهم سهم هر کدام از این گروه ها در مبارزه بخاطر پایه گذاری حکومت عرفی در این کتاب به روشنی آمده است. نویسنده کتاب همچنین از چندین رخداد نا مترقب و از آن جمله از ماجرای دریفوس و بدنبال آن تیرگی روابط پاریس و واتیکان سخن به میان آورده است که گاه برخی از جمهوری خواهانی را که رغبت چندانی به مفهوم جدائی دین از سیاست نشان نمی دادند ناچار به جانبداری از آن کشاند.

از برجسته ترین اندیشه ورزان متأثر از گرایش پروتستان که سهمی در این مبارزه بر دوش گرفتند فرانسویس دو پرِ سانس بود. همین شخصیت خارق العاده است که رمی فَبَر زندگی نامه ای (۲) بدو اختصاص داده است که درعین حال بخشی از تاریخ جمهوری سوم فرانسه را نیز در بر میگیرد. پرِ سانسه محافظه کاری لیبرال منش بود که در پی ماجرای دریفوس تند روی پیشه کرد و سرانجام به جنبش سوسیالیست پیوست و بعدها به مقام رئیس انجمن حقوق بشر نیز رسید. پرِ سانسه به همراهی ژورس و بری یان، با پرهیز از آنچه وی آنرا « قانونگذاری از سر خشم » می نامید، سهم بسزائی در تدوین اصول قانون یادشده، ادا کرد. به باور وی چکیده این مهم چیزی جز تضمین آزادی تام وجدان نبود. او نوشت: « آنچه پی دهم از آن بیم دارد ابداع یک نظام مدنی - پذیرفتار آزادی است. از اینرو بی خردی تبه کارنه ای است اگر با محدود کردن آزادی های ضروری به هر اندازه، به ساز او رقصید».

اثر الن بوآیه بنام ۱۹۰۵ : جدائی دولت از کلیسا (۳) بر آزادی خواهی قانون سال ۱۹۰۵ تأکید می ورزد. نویسنده ابتدا اهمیت مواد گوناگون این قانون پایه گذار را گوشزد میکند. و سپس سیر تحول

کلیسا ی کاتولیک را، از رد بی چون و چرای حکومت عرفی تا پذیرش آن بدنبال برخی سازش های حکومت جمهوری پی می گیرد. وی سرانجام به جریان تصویب این قانون اشاره می کند که به رغم انگارهای عامه از سال ۱۹۰۵ تا کنون چندین بار اصلاح گردیده و هیچگاه نیز بر سرتاسر قلمرو خاک فرانسه جاری نشده است؛ وضعیت حقوقی ویژه الجزیره، ابقاء نظام برخاسته از « میثاق» در آلزاس - موزل پس از [ترک مخاصمه] سال ۱۹۱۸، وضعیت حقوقی ویژه کنونی در گویان [شاهدی بر این مدعا ست]. الن بوآیه آنگاه به این نکته می پردازد که قانون مزبور برخلاف پنداردیگری که پذیرش عام یافته است آزادی مذهب را به حیطه خصوصی نمی سپارد. « از این پس حقوق ناظر بر تشکیل انجمن ها، برپائی آزاد و آشکار آئین های عمومی نیایش را نیز در بر می گیرد و نمود های گروهی آنرا سرو سامان می دهد. (...) این البته همان جایز شمردن مظهر عمومی و گروهی باور داشتهای فردیست». بوآیه آنگاه در اهلیت و گنجایش این قانون برای چاره جوئی چالش های تازه، بویژه نفوذ دین اسلام و دشواریهایی که شماراندک عبادتگاه ها یش پیش آورده است، تردید می کند.

آخرین اثر در این زمینه بنام جدائی دین از سیاست ۲۰۰۵-۱۹۰۵، [سرگشته] میان شور و خرد (۴) را که در عین حال بلندپروازترین آنها نیز هست ژان بو به رو نوشته است. نویسنده این کتاب با نگاهی تاریخدان و برداشتی جامعه شناسانه ما را به سفری شورانگیز در گذار قرن سرشار از کشاکش میان فرانسویان می کشاند و بویژه از بگومگوها پیرامون آموزش (ازپیدایش آموزش عرفی تا قانون دوبره در باره حجاب)، از بینشی جهانشمول، از رابطه ابهام آمیز میان دولت جمهور و حقوق انسان، از مذهب مدنی [فارغ از قیومت کلیسا] در فرانسه و در ایالات متحده سخن به میان میآورد. همچنانکه بو به رو در نتیجه گیری خود یادآور میشود « اثر وی چشم اندازی را پیش رو میگستراند که در آن اسلام نه عنصری از دشواریهایی که امروزه دست بگریبان نظام عرفی است، بلکه آئینه ای بزرگ نماست». این واقعیت از دید بسیاری از مفسرانی که پیشداوری ها، پرده ای برابر چشمانشان آویخته، پنهان مانده است.

* دوران برخورداری طبقات دوگانه اشراف و ارباب کلیسا از امتیازها پیش از انقلاب فرانسه (م)، الن گرش

(۱) جرج ویل، تاریخچه اندیشه جدائی سیاست از دین در قرن نوزدهم فرانسه، اَشْت/پلوریل، ۲۰۰۴، ۴۱۲ صفحه، ۱۰۰۸۰ یورو.

(۲) رمي فُٔبر، فرانسيس دو پرسانسه و دفاع از حقوق بشر. روشنفکري درگير مبارزه. انتشارات دانشکاهي رِن، رِن، ۲۰۰۴، ۴۱۷ صفحه، ۲۲ يورو.

(۳) اَلن بوآيه، ۱۹۰۵ : جدائي کليسا - دولت. از نبرد تا تعامل، کانا، پاریس، ۲۰۰۴، ۱۸۵ صفحه، ۱۸ يورو.

(۴) سُدِيّ، پاریس، ۲۰۰۴، ۲۸۰ صفحه، ۲۱ يورو